

GOVERNMENT OF CANADA
OFFICE OF THE RECEIVER GENERAL
FOR CANADA
FAMILY ALLOWANCES
FEDERAL OLD AGE PENSIONS

TO POSTMASTER: DO NOT RE-
ADDRESS OUTSIDE CANADA, IF
UNDELIVERABLE RETURN TO
DEPARTMENT OF SUPPLY AND
SERVICES,
BOX 8000, POSTAL STATION "C"
AT POINT OF MAILING

GOUVERNEMENT DU CANADA
BUREAU DU RECEVEUR GÉNÉRAL
DU CANADA
ALLOCATIONS FAMILIALES
PENSIONS FÉDÉRALES DE VIEILLESSE

AU MAÎTRE DE POSTE: NE RE-
ADRESSEZ PAS HORS DU CANADA;
SI NON LIVRABLE, RENVOYEZ AU
MINISTÈRE DES APPROVISIONNEMENTS
ET SERVICES,
C.P. 8000, SUCCEURIALE "C"
AU POINT D'ÉMISSION

Canada Post / Canada Postage / Canada Postage / Canada Postage
**FIRST PREMIÈRE
CLASS CLASSE**
9547
TORONTO

We regret having to take this step, but your continued inattention to this overdue account will compel us to place the matter in outside hands unless payment is received.
... AT ONCE !

We regret having to take this step, but your continued inattention to this overdue account will compel us to place the matter in outside hands unless payment is received.
... AT ONCE !

We regret having to take this step, but your continued inattention to this overdue account will compel us to place the matter in outside hands unless payment is received.
... AT ONCE !

Cozette de Charmoy

PODRÓŻE

WYOBRAŻNI

100

Muzeum Sztuki w Łodzi, ul. Więckowskiego
maj - 28 czerwiec 1987

Opracowanie wystawy: Jaromir Jedliński - Dział Nowoczesnej Grafiki i Rysunku
Muzeum Sztuki w Łodzi, ul. Więckowskiego 36 nr kat. 99/87
Redakcja katalogu: Urszula Czartoryska, Jaromir Jedliński
Tłumaczenia: Urszula Czartoryska, Jaromir Jedliński, Brad Faine, Odille
Fotografie: François Lagarde, Rodney Grey, Lesage, C. de Charmoy, Jolanta Gęsek
Opracowanie graficzne katalogu i plakat: Tadeusz Piechura
Druk: PP „Sztuka Polska” z. 326 n. 600 H-6/709

K13/89

Boy on Beach: Colours of the Sea, Chłopiec na plaży: barwy morza, 1980, nr kat. 37-59

Cozette de Charmoy Pamięć i wyobraźnia – Historie w obrazach

Cozette de Charmoy uprawia ten rodzaj figuracji, które nie stanowi odbicia świata zewnętrznego lecz odzwierciedla wewnętrzny świat autora: jego pamięć, wyobraźnię, skojarzenia. Dąży ona do sfabularyzowania – przy użyciu obrazów – tego, co zobaczone, zapamiętane, intrygujące i zabawne, pospolite oraz ponadnaturalne. Tak jak zapis automatyczny surrealistów – niewątpliwych antenatów twórczości prezentowanej autorki, która w swych pracach wprost składa hołd Giorgio de Chirico czy Maxowi Ernstowi (kat. 22, 23) – określany był przez samych artystów z kręgu Bretona jako fotografia myśli, tak najczęściej wypowiedziada się poprzez collage Cozette de Charmoy traktuje ten środek jako obraz wyobraźni – pamięci *à rebours*. Wyobraźnia autorki związana jest nierozdzielnie z pamięcią bowiem wykorzystuje ona gotowe, wcześniej istniejące wyobrażenia, w sposób rządony przez instynktowne skojarzenia, intuicyjny dobór tematów oraz motywów narracyjnych, całość zaś przeniknięta jest ironią i swoistym zmysłem absurdu. Autorka tworzy książki-collages, prace graficzne, rysunki, multiple powstające przy użyciu stempli,

niecodzienne obiekty, obrazy, ilustracje do książek innych autorów. Collage zdaje się być przy tym środkiem, w którym Cozette de Charmoy wypowiada się w najpełniejszym zakresie, tworząc swe poematy wizualne rozświetlone ową „iskrą poezji”, jaka – według Maxa Ernsta – przeskakuje przy zbliżeniu obcych sobie rzeczywistości, co występuje w procesie tworzenia collage'u.

Twórczość ta składa się na Historię Nie-Naturalną świata, historię powtórnie przeżywaną w wielce przewrotny sposób; narzędzia zbrodni i kaźni ulegają tu udoskonaleniu, zbrodniarze wystrzegają się powtórnego popełnienia swych błędów, miesza się epoki i style, perspektywy i proporcje, uświęcone zostaje to, co pospolite (*Reliquaires* – kat. 4-10) a sprofanowane to, co wzniosłe (*The True Life of Sweeney Todd, Poste Vaticane* – dok. 2, 4). Użycie motywów i form wcześniej istniejących w sztuce umożliwia rozwijanie jej samej w dowolnych, różnych kierunkach. W komentarzach do makabrycznej, neowiktoriańskiej powieści – collage'u *The True Life of Sweeney Todd*, pojawia się skierowana do bohatera utworu – londyńskiego cyrulika z Fleet Street – taka oto rada: „Posiadasz szeroki wybór Sweeney, taką mnogość dróg rozwoju formy artystycznej”.

Historia może powtarzać się tu bezkarnie – znakiem obrazowym tego leżące poziomo klepsydry, Sfinks w stroju panny młodej, cudowne mikstury do balsamowania zwłok, ożywianie przez transfuzję (*Colossal Lie* – kat. 1), swoista „reinkarnacja”, istnieć poprzez kanibalizm (*The True Life of Sweeney Todd*), a w sferze materii obrazowej owa cykliczność historii wyraża się poprzez ożywienie starych rycin, w wielkich ilościach czerpanych z *Illustrated London News* miedziorytów oraz litografii prasowych z XIX stulecia. Niesamowita fabuła neodekadencckiego dzieła *The True Life of Sweeney Todd* – „demoniczny cyrulik z Fleet Street”, który podcina brzytwą gardła swym klientom, a następnie w sposób przemysłowy przerabia zwłoki na paszteciki sprzedawane przez jego żonę pod następnym numerem ulicy – w której wszystko może się wydarzyć, chociaż w części *oparta* jest na faktach, pozwala przeżywać tę historię powielekroć, modyfikować zaistniałe zdarzenia. W innej inwokacji do bohatera „powieści” czytamy: „o Sweeney, kto właściwie obdarzył cię taką wyobraźnią?”. Ów Sweeney jest w pewnym sensie alter ego autorki, jego proceder stanowi niejako metaforę jej własnej praktyki, polegającej na posługiwaniu się nożyczkami, za pomocą których rozczłonkuje gotowe wyobrażenia i w procesie tworzenia collage'u buduje coś nowego, materiał wizualny jest tu przetwarzany. Powstaje tu obraz mozaikowy jako efekt podróży poprzez epoki, kraje, dziedziny wiedzy i umiejętności (także własne podróże autorki oraz różne kraje jej osiedlenia znaczące jej biografię). Podróż stanowiłaby inną metaforę doświadczenia oraz procesu tworzenia Cozette de Charmoy (*Voyages* – dok. 9). Narracja fabularna i poetycka stanowi istotny składnik utworów autorki, i w tym względzie podążać można także za jej podróżami po obszarach wyobraźni poetyckiej, wyznaczonych przez takich pisarzy jak Charles Baudelaire, Artur Rimbaud, Lautréaumont, Thomas Stearns Eliot, André Breton, Stefan Themerson. Wiele motywów z twórczości wymienionych autorów pojawia się w pracach Cozette, czasem jako cytat, czasem jako ich aura jedynie. Książka *The True Life of Sweeney Todd* oraz scharakteryzowana powyżej jej „historiozofia”, a także mozaikowe obrazowanie znajdują swego patrona w T. S. Eliocie. Przytoczę tu jego *Sweeney Agonistes* we fragmencie:

„S w e e n e y: Zabiorę cię
Na wyspę ludożerców!
D o r i s: Ty będziesz ludożercą!
S w e e n e y: A ty misjonarzem!
Moim małym słodkim chudym misjonarzem!
Pożrę cię. Będę ludożercą.
D o r i s: Zabierzesz mnie? Na wyspę ludożerców?
S w e e n e y: Będę ludożercą!
D o r i s: A ja misjonarzem!
S w e e n e y: Nawrócę cię!
Przewrócę cię!
Przerobię cię na befsztyk.
Mały biały, mały krwisty, misjonarski befsztyk.
D o r i s: Nie zjadłbyś mnie!
S w e e n e y: O zjadłbym cię!”
(przekł. J. M. Rymkiewicz)

Indywidualizm postawy Cozette de Charmoy uchronił jej twórczość przed zaklasyfikowaniem do nurtu poezji „wizualnej” czy „konkretnej” chociaż wykonywała ona również prace, które uzasadniałyby takie określenie jej poszukiwań; szczególnie serie prac wykonywanych przy użyciu pieczęci (*Neuf poèmes payés* – dok. 7). Litera, sylaba, słowo nigdy nie stanowią podstawowej materii, z której buduje autorka swe poematy wizualne oraz opowieści obrazowe. Materiałem jej twórczości są przede wszystkim obrazy na sposób archeologiczny wydobywane z przeszłości i przetwarzane w kompozycjach. Są to poza starymi rycinami, fotografie, znaczki pocztowe, anonse, reklamy, fragmenty instrukcji technicznych oraz medycznych książek, stemple etc., wyobrażenia „gotowe” bądź „znalezione”. Często takim odnalezionym materiałem są dawne motywy ikonograficzne, tematy, formy, nie cytowane przez autorkę, a jedynie inspirujące ją w pracy, np. *Ukrzyżowania*, *Relikwiarze*. Czasami materiałem takim jest specyficzna stylistyka indywidualna artystów nieodległej przeszłości – Giorgia de Chirico, Maxa Ernsta, Stefana Themersona (*Semantyczne divertimenta*), Mimmo Rotelli. Artystka uprawia swoistą archeologię obrazotwórstwa popularnego oraz artystycznego, która prowadzi do tworzenia własnych obrazów – scen o nierzadko szokującej, bluźnierczej lub obrazoburczej wymowie. Jej wyobraźnia plastyczna oraz drogi skojarzeń bliskie są – co już zostało zaznaczone – precedensom surrealistycznym, lub gdyby poszukać mniej odległych odniesień artystycznych, działaniom niektórych uczestników ruchu międzynarodowego *Fluxus* z lat 60-tych, a przede wszystkim jego twórcy i *spiritus movens*, którym był George Maciunas, uprawiający podobną archeologię obrazową, prowadzącą do zestawiania w jednym wyobrażeniu „znalezisk” ikonograficznych z różnych epok i stylistyk; odrzucał on porządek chronologii oraz kwestionował zasadę spójności estetycznej. Mam tu na myśli przede wszystkim *Znaki rozpoznawcze artystów Fluxusu oraz innych przyjaciół*, wykonane przez Maciunasa w 1962 roku. Można by tu także przywołać przykład czerpania z zasobów ikonograficznych przeszłości przez Daniela Spoerri, choćby jego niefrasobliwy *Hold dla wynalazcy aspiryny* z 1961, gdzie wielka pigułka zatyka usta przedstawionemu na starej rycinie jego wizerunkowi. Najpierw dadaizm, następnie pop-art, aspirujące do zrównania sztuki i życia spowodowały, że wielu twórców poczęło czerpać impulsy do swej pracy nie z rzeczywistości samej, lecz ze sposobów jej obrazowania. Takie też stanowisko zdaje się zajmować prezentowana tu autorka.

Cozette de Charmoy związana była w latach 60-tych z przedstawicielami młodszej generacji artystów skupionych wokół *Revue OU* z Henri Chopinem na czele, poszukujących – i tu występuje analogia z generalnym nastawieniem uczestników ruchu *Fluxus* – rozwiązań plastycznych, łączących elementy słowa, obrazu oraz dźwięku i jego graficznej notacji. Grupa *Revue OU* – znowu podobnie jak *Fluxus* – stanowiła nieformalne zgromadzenie twórców, pielęgnujących swą indywidualność i zjednoczonych wspólną taktyką wystawienniczą i wydawniczą, a także osobistymi przyjaźniami, nie zaś kolektywnym programem. Artyści obu tych grup (Emmet Williams na przykład jeśli chodzi o *Fluxus*, Cozette de Charmoy czy Henri Chopin w przypadku *Revue OU*) niejednokrotnie podkreślali jednostkowość postaw i poszukiwań w ich obrębie, przeciwstawianych awangardowej tradycji grupowych deklaracji artystycznych od dadaizmu po letryzm. Związki „poziome” w obrębie grupy zaczęły być zastępowane – i jest to przypadek twórczości Cozette de Charmoy – odbudowywaniem związków z tradycją, związków dowolnie przez artystę wybieranych.

Autorka prezentowanych prac posługuje się często zestawianiem „obrazów na wolności”, kiedy zderza ze sobą na jednej plaszcy motyw *Ostatniej Wieczery*, fragmenty dziewiętnastowiecznych rycin, fotografię maski przeciwgazowej oraz stemple PAYE, opatrzone tekstem zanotowanym odręcznym pismem na jednej ze stron książki-collage'u *The Colossal Lie*. Prace takie stanowią zarazem muzeum wyobraźni i gabinet osobliwości, osobisty obraz świadomości wizualnej, w pozbawionym dogmatów estetycznych czasie, określanym jako postmodernistyczny.

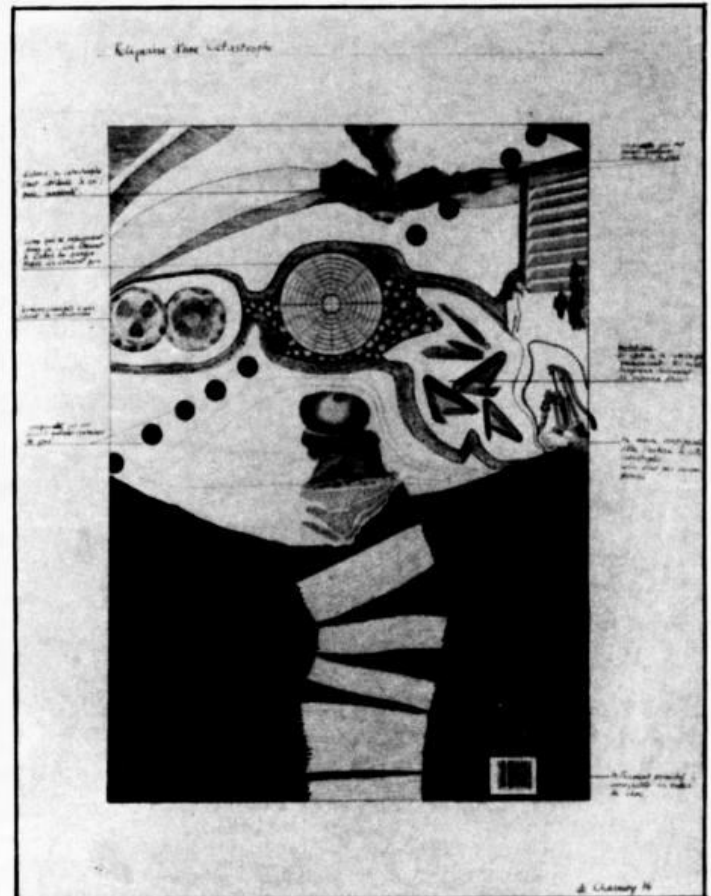
Poza najbardziej swoistymi – moim zdaniem – w twórczości Cozette de Charmoy collage'ami oraz ich pochodnymi – książkami, tekami graficznymi i drukami, a także poza przykładami „poezji wizualnej”, tworzy autorka również prace wykonywane najczęściej

przy użyciu technik malarskich, monotypii czy rysunku, w których podejmuje tematy ze sfery sacrum, pojmowanego raczej w sensie antropologicznym niż wyznaniowym. Odwołuje się tu na przykład do zainteresowań szamanizmem Mircei Eliade; tworzy w efekcie niepokojąco do siebie zbliżone *Ukrzyżowania* oraz serie wyobrażeń szamanów-pogańskie weraikony, w których sam temat ekstazy, sił pozaracjonalnych staje się ich tematem, niezależnie od skodyfikowanych religijnie treści. Stąd zbieżność motywów czerpanych z ikonografii chrześcijańskiej z wyobrażeniami pogańskiego przeżywania sacrum.

W swych collage'ach, wizualnych anagramach, pastiszach, stanowiących mozaikowe przekształcenia archeologicznie odkrywanych pokładów obrazów i znaczeń; na pograniczach środków wyrazu i języków a także w konfrontacji treści wzniosłych i pospolitych Cozette de Charmoy wykształca własną ekspresję i przesłanie swych prac.

Jaromir Jedliński

Reliquaire d'une Catastrophe. Relikwiarz katastrofy. 1976. nr kat. 65

Palazzo d'Ormespanti,
Verumontanum,
Roma.

Droga Córko,

donoszą nam, i przyjmujemy tę wiadomość z radością, że Wystawę swych rękodzieł miała będziesz w pół-ojczyźnie przypadkowego syna naszego, Wilhelma Appolinaire'a, autora poetyckiego utworu pod tytułem "Bestiarium czyli Orszak Orfeusza".

Nie wiemy gdzie przebywałeś w czasach kiedy tę rzecz byś pisał, albowiem na ten nasz świat ziemski dopiero w kilkadziesiąt lat później przyszedłeś, ale czujemy, że duszą swoją zawsze w tym jego Orszaku Orfeuszowym byłeś i jesteś, bo masz w sobie tak wiele z wszystkich jego uczestników:

z żółwia, z którego lira Orfeusza sporządzona była,
z konia (uskrzydłonego),
z lwa, uwięzionego w klatce w Hamburgu,
z syreny, lamentującej po nocach,
z karpia, melancholijnego,
z mątwy, tryskającej sepiowym atramentem,
z pawia, osłaniającego swoje zaplecze wachlarzem barwnych piór,
z delfina, igrającego w morskiej goryczy pełnej okrutności życia,
z kota, stąpającego po uczonych księgach, z których wrywasz strzępy stron, by je sklejjąc ze sobą na Twój własny sposób nowe obrazy tego samego świata utworzyć.

Jużeśmy dawno Ci wybaczyli to, że w hołdzie jaki nam przed laty wymalowałeś, tyle słów zdrożnych pozwoliłeś sobie byś wpisać. Wiemy, że ludzie młodzi lubują się w naiwności swojej recytowaniem szczegółów anatomicznych, który to materializm - jak sądzę - duchowej ich czystości jest świadkiem.

Sempre tuo,
Pölättö
Pölättö,
Card.

Stefan i Franciszka Themerson i Cozette de Charmoy, Londyn 1972

W jej kompozycjach wyczuwa się powiew poezji o wielkim rozmachu, o rytmie jakby urywanym, poezji wolnej od niepotrzebnych słów i zbędnych konstrukcji. Jest ona zarazem głęboko związana z naszymi czasami, czyli po prostu zawsze utrafia w sedno. Dokąd ona zmierza? Porusza się w świecie, który sama oświetla, który umie pochwylić namacalnie w całym jego bogactwie. O czym, ona mówi? O tym, że nie powinniśmy być jedynie „nic nie znaczącą drobiną w pustce”.

Henri Chopin

Tekst prezentacji książki
„The Colossal Lie”, Ed. „OU”, Londyn, 1974

The Colossal Lie Le Mensonge Colossal Kolosalne kłamstwo

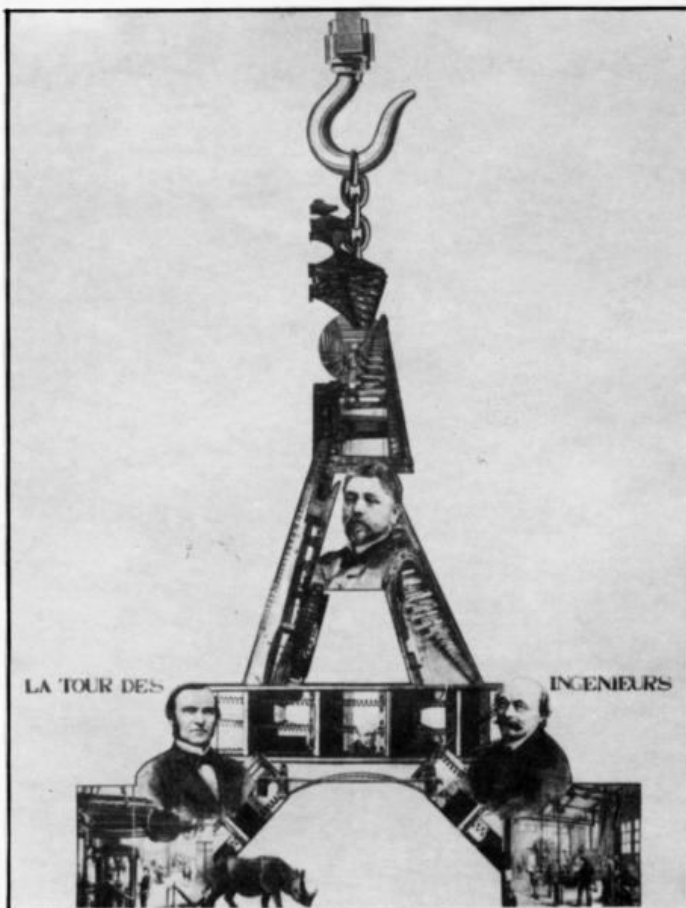
(...) Poznałem Cozette de Charmoy w roku 1966 w Galerie Riquelme w Paryżu, którą mi udostępniono, abym mógł tam przedstawić i lansować czasopismo „OU”: było ono pierwszym pismem, dążącym do połączenia poezji dźwiękowej z poszukiwaniami graficznymi i czyniło to już od 1963 roku.

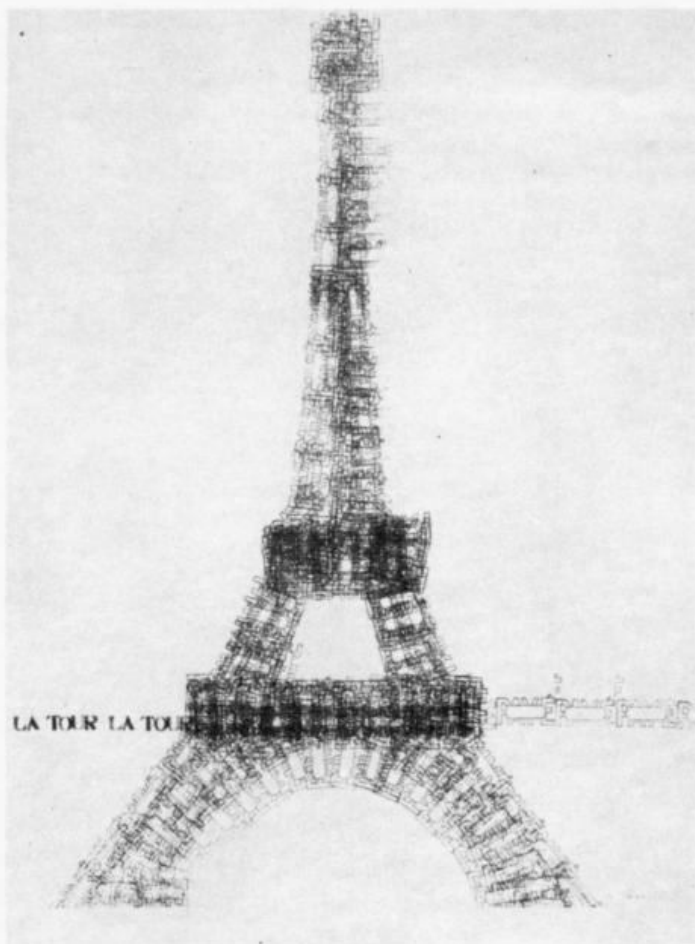
(...) Co się tyczy Cozette de Charmoy, w galerii tej prezentowałem jej prace graficzne, a następnie publikowałem w „OU” jej pracę „Ahasmption”.

Urzekła mnie wówczas jej ironia, a także jej igraszki, przejawy jej instynktownej wiedzy, dowody jej przenikliwej surowości. Zdziwiła mnie, że nie była ani malarką ani graficzką, w istocie umiała ona czytać, widzieć i słuchać, a jest przecież rzadkością spotkać malarza, który czyta, patrzy i nasłuchuje. Cały utwór „Kolosalne kłamstwo” (*Colossal Lie*) w tym się zawiera. A ponadto Cozette de Charmoy nigdy nie ulegała zmianom w swoich poszukiwaniach, kpiła sobie zarazem nieodmiennie z poddawania się wpływom, uzależniania się od jakiegokolwiek mody, stała się dzięki temu żarliwą czytelniczką, pozostając jednocześnie malarką, nigdy przy tym nie uprawiając malarstwa, jakie nazywamy literackim.

Im bardziej wczytuję się w książkę „Kolosalne kłamstwo”, tym wyraźniej spostrzegam, jak bardzo fałszywy jest świat, który nas otacza. Dzięki owemu „Gigantycznemu kłamstwu” jego autorka powinna znaleźć się w gronie przenikliwych demaskatorów, którzy, jak to nietrudno stwierdzić, wywarli piętno na swej epoce: są wśród nich Swift, Jarry, Hašek, Orwell i inni; dzięki nim bowiem widzimy jasno, w świetle niepodważalnej logiki, wszystkie odmiany „bluffu”, jakiego jesteśmy świadkami. Cozette de Charmoy cechuje wyjątkowa przenikliwość, dostrzega ona, że świat jest wypełniony majakami, że jest ogłupiony przez myślenie abstrakcyjne i czerwoną od przelewanej krwi.

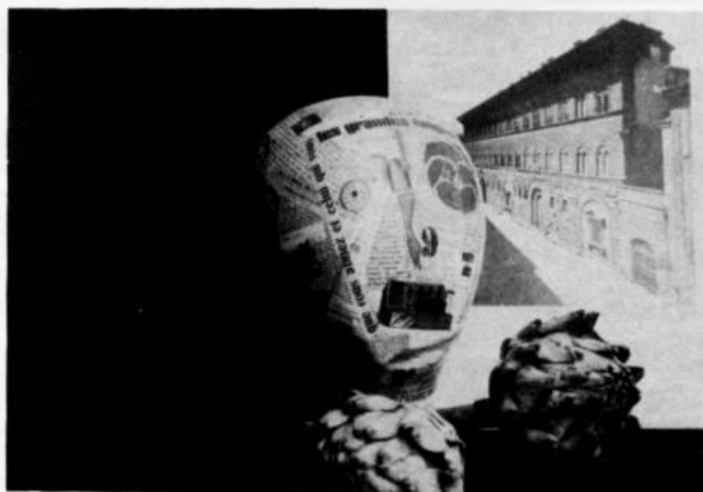
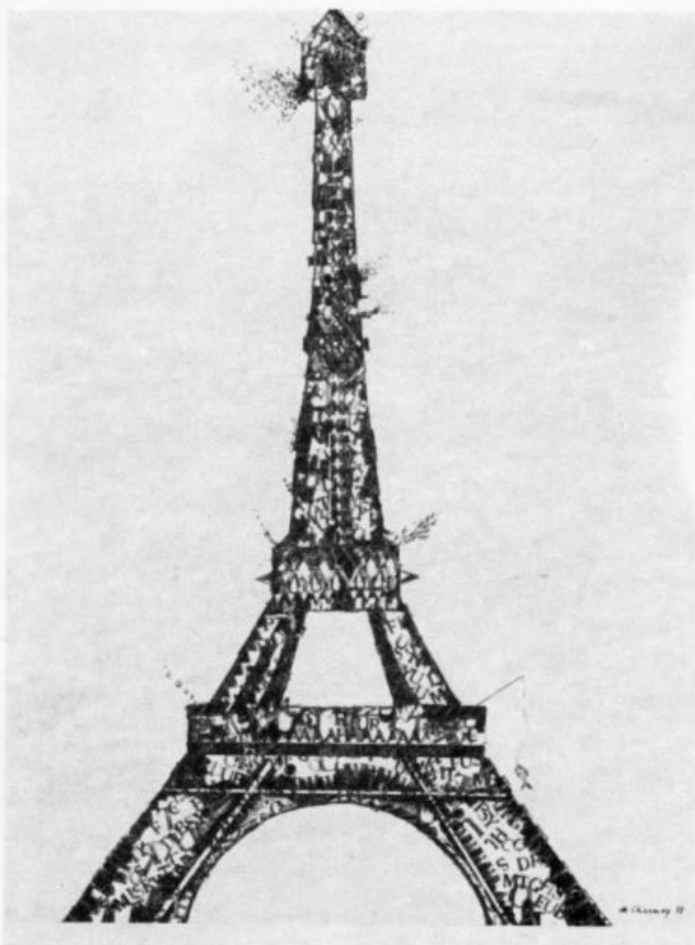
La Tour des Ingénieurs. Wieża inżynierów. 1976, nr kat. 67

La Tour Payée, Wieża opłacona, 1977, nr kat. 68

La Tour Alphabétique, Wieża alfabetyczna, 1977, nr kat. 69

Memory of Giorgio de Chirico, Pamięci Giorgia de Chirico, 1982, nr kat. 97

Uroki Cozette de Charmoy

(...) Pod pozorami chłodu i za pośrednictwem wizji nacechowanych wyjątkową ciętością, w których jakby polyskuje ostrze skalpela, płonie ogień prawdziwej pasji, przejawiający się przede wszystkim w serii collage'ów poświęconych pamięci Baudelaire'a. Artystka daje się wciągnąć w symboliczną grę nawet w pracach najbardziej z pozoru chłodnych i poddaje się przejmującej żarliwości twórczej, podobnej do tej, jaka przenika baśnie Andersena, utwory Lewisa Carrolla i ożywia postać Leara.

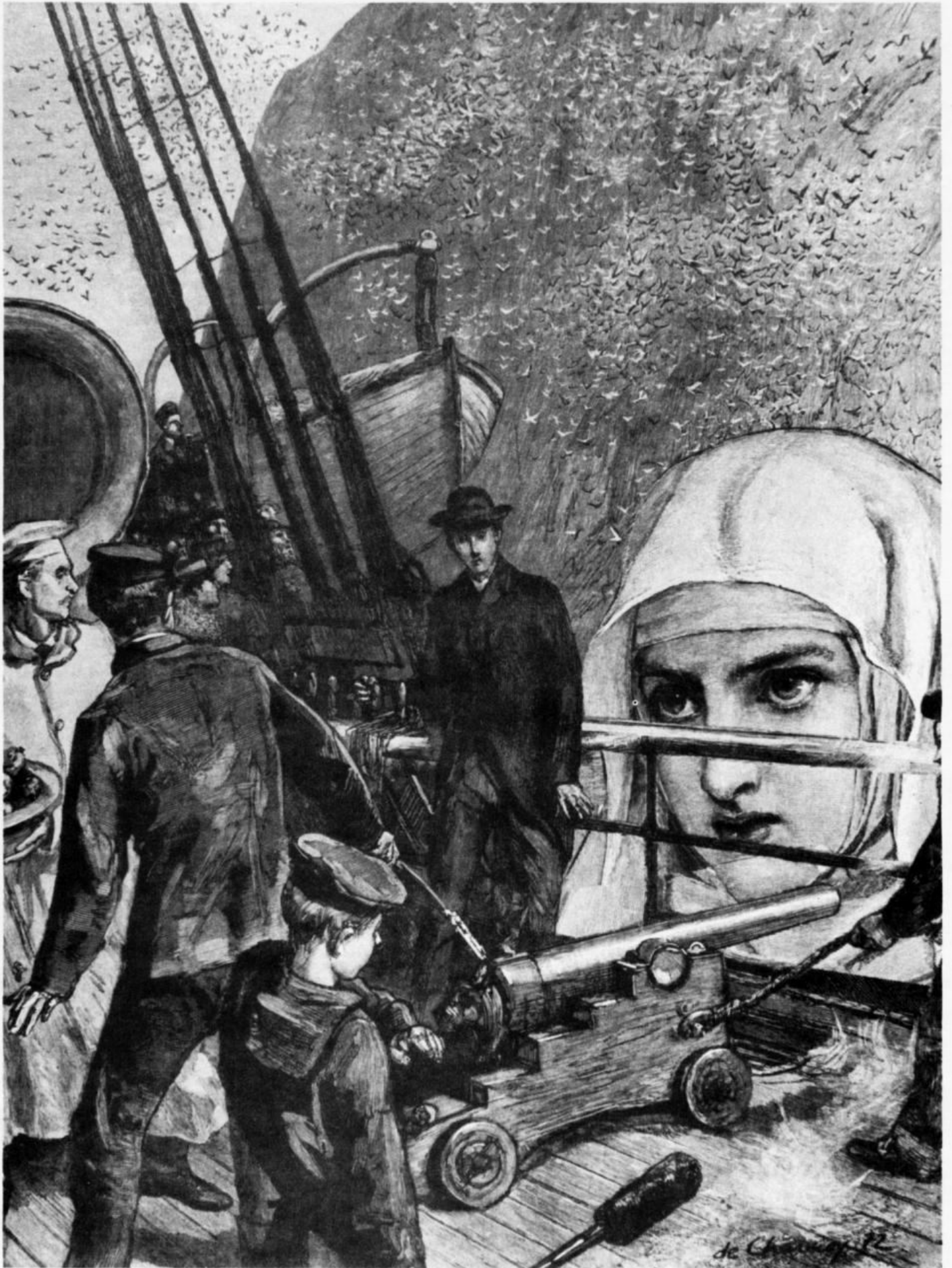
Ten wyśniony wszechświat, który w collage'ach jest okiełznany i przetworzony w pojęcia, wybucha dziko i bezpośrednio na kartach rysunków i na obrazach, jakie artystka jakby wyrывa z pamięci. Jednoczesna konfrontacja dwóch planów (planu analitycznego i rozmachu gestu, czyli rozumu i duchowości), okazuje się odkrywcza wskutek pełnego przeciwieństw i zarazem nieuchronnego uzupełniania się tych czynników.

Niemożliwością byłoby dokonanie wyboru jednego z tych aspektów (choć zarazem można dotrzeć do sedna jedną z różnych dróg), ponieważ każdy z nich stanowi jakby furtkę wiodącą do tego drugiego – lustro, którego taflę należy przekroczyć. Przeżywamy jakby podróż do krainy humoru, rodzącego się na żywo, radosnego, lekkiego, ciętego (przedmioty, pułapki, collage, książki), w którym znajdują wyraz obrazy mityczne (malowane przez artystkę wyobrażenia, rodzące się już od lat sześćdziesiątych, z Myśliwymi, Ludźmi-ptakami, Postaciami Opancerzonymi, ostatnio też Szamanami). Są to obrazy tajemnej wędrówki, prowadzącej ku odkryciu własnej myśli artystki, myśli, która od dzieciństwa szukała dla siebie wyrazu w ukryciu. Oto jest oczywiste, że owo uniwersum, które artystka kreuje, nie zawdzięcza swego istnienia nikomu, nie jest też uzależnione nawet od ducha czasu. Podsuwa się tu wizja tajemna, osobliwe słowo, którego pieśń unosi się za pośrednictwem wyobrażeń, znaków graficznych, postaci, barw, odlewów. (...)

Rysunki i obrazy z cyklu „Szamani” najbardziej wyraziście skupiają w sobie zamię wewnętrznych bodźców, nastrojów i wizji obecnych w całym dziele artystki, które jakby już wcześniej było napiętnowane duchem obrządku szamańskiego i które powinniśmy odbierać w poczuciu zgodności z echem Blake'a, Rimbauda, Baudelaire'a, Nerval, Artauda, Kafki... Cozette de Charmoy zaprasza nas do krainy „chaosu”, gdzie każdy może odnaleźć „swoją” ścieżkę. Twórczość ta dostarcza energii do lotu i pozwala wznieść się ponad wszelkie reguły i zbliżyć się do samego serca wewnętrznej przestrzeni.

Michel Giroud

Tekst z katalogu wystawy,
Le Manoir de la ville de Martigny, 1985

Tête de chaman, Głowa szamana, 1984, nr kat. 102

Biografia

1939

- urodzona w Londynie, córka Francuza z wyspy Maurycus oraz Rosjanki

1956

- współpraca z grupą malarzy skupionych wokół galerii Ben-Uri

1959

- mieszka w Nowej Szkocji w Kanadzie. Poznaje w Montrealu Leonarda Cohena i Irvinga Laytona. Po śmierci męża wskutek wypadku samochodowego powraca w 1961 do Europy. Rozpoczyna serię obrazów *Hunter* (Myśliwy), która składa się z około 95 obrazów i rysunków przedstawiających postaci w pejzażu, *The Hunter and the Hunted* (Myśliwy i ofiara). Prezentuje te prace na pierwszej dużej indywidualnej wystawie w Londynie w 1962.

1962–1965

- powrót do Kanady, prace z cyklu *Hunter* wybrane na Wystawę Wiosenną w Musée des Beaux Arts w Montrealu, wystawia w galeriach w Europie i w Kanadzie.

1964

- wydaje portofolio 9 litografii, Montreal.

1964–1966

- dwukrotnie wybrana przez międzynarodowe jury do wystawy w National Gallery of Canada.

1965

- przenosi się do Paryża, spotyka Henri Chopina, współpracuje z wydawanym przez niego magazynem *OU*, bierze udział w wystawie prezentującej prace artystów z kręgu skupionego wokół *OU* w Galerie Riquelme w Paryżu.

1967

- nawiązuje przyjaźń ze Stefanem i Franciszką Themersonami; indywidualne i grupowe wystawy w Londynie.

1968

- powrót do Kanady, wystawa indywidualna w Ottawie; obrazy, rysunki, rzeźby z papier-maché.

1969–1970

- wykonuje cykl około 140 obrazów i rysunków w serii *Armoured* (Opancerzeni), stałowiących kontynuację cyklu *Hunter*.

1971–1972

- serigrafie publikowane przez Henri Chopina, m. in. w magazynie *OU*.

1972

- we współpracy z Rodney'em Grey zakłada oficynę wydawniczą *Ottezec* której celem jest publikowanie książek artystycznych oraz portfolio fotograficznych. *Fatrada* – pierwsza publikacja *Editions Ottezec*, antologia poezji wizualnej, collages, linoryty, rysunki, druki.

1973

- oficyna Gaberbocchus Press prowadzona przez Themersonów wydaje powieść – collage artystki *The True Life of Sweeney Todd*, równocześnie opublikowaną w Kanadzie przez *Oberon*. W 1977 nakładem *Da Capo Press* w Nowym Jorku ukazała się jej amerykańska edycja.

1974

- Henri Chopin (*OU*) wydał publikację artystki, *The Colossal Lie* (Kolosalne kłamstwo), jest to offsetowa i serigraficzna edycja 31 stron rysunków. Powstają pierwsze prace nawiązujące do Baudelaire'a, rysunek *Sweeney Todd Remembers Baudelaire*

Z książki *Voyages. Podróże*, 1978, nr kat. 126

(Sweeney Todd pamięta Baudelaire'a). Rozpoczyna serie obiektów – konstrukcje, pudełka, maski.

1975

- przenosi się do Genewy, wystawy w Genewie, Londynie i innych miastach w Wielkiej Brytanii w 1975 i 1976. *Editions Ottezec* wydaje *Fatrada 2* – antologię poezji wizualnej. *Editions Ottezec* i *Ecart Publications* wydawane przez Johna Armledera wydają *Neuf poèmes payés* (Dziewięć poematów opłaconych) – poezja wizualna i konkretna wykonana gumową pieczętką, reprodukowana w technice offsetowej. *Editions Ottezec* wydaje *Lieu choisi* (Miejsce wybrane). Audycja radiowa redakcji France Culture według *The Colossal Lie*. Pierwsze prace z cyklu *Eiffel Tower* (Wieża Eiffla).

1976-1984

- publikuje liczne książki, druki, karty pocztowe, teksty, collages i ilustracje. Ilustracje z *Sweeney Todd* posłużyły do programu teatralnego (John Osborne: Portret Dorianą Graya), Teatr Mały, Warszawa, 1976.

1976

- rozpoczyna serię prac wykonywanych przy użyciu technik mieszanych, *Reliquaries* (Relikwiarze).

1976-1977

- kilkakrotnie znaczki pocztowe – collages i technika mieszana..

niektóre użyte w większych pracach, inne w książkach i portofolio *Poste Vaticane* (Poczta watykańska), portofolio – wspólnie z fotografem François Lagarde – 17 fotografii collage'y ze stempli pocztowych. Wystawa *Envelope Show* (Wystawa koperta) prezentowana w wielu galeriach Wielkiej Brytanii, *Portfolio Reliquaires 5 Reliquaries*. Tekst *A Note on Relics in Progress* (Komentarz na temat relikwii w rozwoju) napisany do wystawy w Cadaqués, Hiszpania. Wystawy w Lozannie, Antwerpii i Brukseli. Wystawia razem z *Groupe Ecart* na Biennale w Wenecji, wystawia w Zurychu. Wystawia wcześniejsze portofolia graficzne oraz publikuje nowe – *Colours of Cadaqués: Port Lligat Portfolio Five* w Galerii Cadaqués w Cadaqués w Hiszpanii. W 1977 bierze także udział w licznych wystawach grupowych. Włącza się do ruchu sztuki poczty – *Mail Art*.

1978

- publikuje powieść *Les Voyages de Sweeney Todd alias Bertolli* w *Editions Terra Incognita*, Genewa/Paryż, wystawa w Genewie promuje ukazanie się tej publikacji. Wydaje portofolio *Artista*, wspólnie z M. Boussand i F. Norguet, Paryż 1978. Wiele wystaw grupowych w Amsterdamie, Pinar-ibico, Londynie, Wiedniu. Wystawia w ramach prezentacji Galerie Dédale na targach sztuki w Bazylei Art 9'78. Realizuje cykle książek w nakładach 3, 5, 6, 8, 15 egzemplarzy posługując się pieczęcią z gumy. W czasie trwania zbiorowej retrospektywnej wystawy poezji dźwiękowej oraz wizualnej w Bibliothéque Municipale i Musée Cujas w Bourges eksponuje opublikowane wcześniej prace oraz collages i rysunki. Wystawia w Paryżu, Lucernie, Barcelonie. *The Colossal Lie* oraz *Sweeney Todd* prezentowane były na wystawie *The Open and Closed Book* (Książka otwarta i zamknięta) w Victoria and Albert Museum w Londynie.

1979

- *Impasses* publikuje collages rysunki oraz tekst, powstające na motywach zaczerpniętych z fragmentu książki *Bayamus* Stefana Themersona.

Jambes (Nogi) – portofolio rysunków, fotografii, collage'y i tekstu, wspólnie z F. Lagarde i D. Bedou, *Editions Images Nuit Blanche* Montpellier.

1980–1981

- bierze udział w wystawach grupowych w Lyonie, Amsterdamie, Barcelonie oraz w wystawie *The Spirit of London* w Royal Festival Hall w Londynie. Pisze eseje, sztuki teatralne oraz poezje. Realizuje książki *one of one* (w jednym egzemplarzu): *Vanitas I*, *Vanitas II*, *Petit Livre Rembrandt* (Niewielka książka Rembrandt), *Les Très Riches Heures* (Bogato ilustrowane Godzinki) *Rodney's Rubber-stamp Book* (Książka Rodneya z gumowymi pieczęciami), *Hero Album Nubla* (Album bohatera – anagram Album-mubla),

Leganotomy i in. Wykonuje obiekty, pudełka, puszek – namacalna poezja wizualna. Uczestniczy w 4 Międzynarodowym Biennale Sztuki w Medellin w Kolumbii, w wystawie *Art and the Sea* w City Art Gallery w Southampton oraz w ICA w Londynie, bierze także udział w wystawach w Arnhem, Figueres, Neapolu, Londynie, Barcelonie, Miami, Publikuje *Further Adventures of Sweeney Todd alias Bertolli* (Dalsze przygody Sweeney Todda alias Bertolli) w *New York Literary Forum*, Nowy Jork 1981: publikuje *Ten Fingers – Several Hands* (Dziesięć palców – wiele rąk) – tekst, rysunki i collages, Ressaac, Genewa 1981. Podróż do Ameryki Południowej. Rozpoczyna cykl *Crucifixions* (Ukrzyżowań): rysunki, obrazy, później rzeźby.

1982

- *Photographs of Sculptures* (Zdjęcia rzeźb), portofolio 8 grafik na podstawie zdjęć rzeźb i assemblaży wykonanych jako przedmioty do fotografowania i zniszczonych, *Editions Ottezec*, 1982.

1983

kończy powieści *Nose/Nez* (Nos): *Memoirs of an Underground Inca* (Wspomnienia podziemnego Inka), wystawia w Santa Barbara, Vancouver, Pont-à-Mousson. Wystawa *Ottezec* w Photographers' Gallery w Londynie – prezentuje zdjęcia rzeźb. Rozpoczyna cykl prac *Shaman* – rysunki, monotypie, obrazy. Wyobrażenia postaci w pejzażu, nawiązujące do wcześniejszych cykli *Hunter* i *Armoured* a także do *Crucifixion*.

Bierze udział w wystawach w La Mirada, Dallas, Portland, w Nowym Jorku oraz w Japonii. Eksponuje swe prace na Biennale Poezji Wizualnej, zorganizowanym przez Francis Edeline w Liège.

1985

przenosi się z Londynu do Południowej Francji. Wystawa retrospektywna prac z lat 1961–1985 w Martigny, Szwajcaria.

Tête de chaman, Głowa szamana, 1984, nr kat. 100

Wystawy indywidualne i zbiorowe

Le grand chaman, Wielki szaman, 1986, nr kat. 116

- 1955
- Annual Spring Show, Stoke Newington Town Hall, Londyn
- 1962
- Woodstock Gallery, Londyn *
- 1964
- 81st Annual Spring Exhibition, Museum of Fine Arts, Montreal
 - „Watercolours, Drawings and Prints, 1964”: National Gallery of Canada, Ottawa
- 1965
- IIIe Festival des Arts Plastiques de la Côte d’Azur, Musée de Saint-Paul-de-Vence
 - Galerie Claude Haefly, Montreal *
 - Galerie Jason-Teff, Montreal *
 - „Innovation 65”: - Museum of Fine Arts, Montreal *
- 1966
- „Watercolours, Drawings and Prints, 1966”: National Gallery of Canada, Ottawa
 - „A entendre, à voir, à lire”: La revue OU, Galerie Riquelme, Paryż
- 1967
- Woodstock Gallery, Londyn *
 - Annual Spring Exhibition, Islington Town Hall, Londyn
- 1968
- Robertson Galleries, Ottawa *
- 1974
- 14th Calgary Graphics, Calgary
- 1975
- „Poésie(s) Concrète(s) et d’Autres”: Centre d’Art Contemporain Genewa
 - „Envelope Show”: J. P. L. Fine Art Gallery, Londyn, Sunderland Arts Centre, Polytechnic, Leeds
 - International Exhibition of Concrete Poetry, University of East Anglia, Norwich
 - Galerie Dédale, Genewa *
- 1976
- „Envelope Show”: Third Eye Centre, Glasgow
 - Museum and Art Gallery, Aberdeen, Ferens Art Gallery, Kingston-upon-Hull, Graves Art Gallery, Sheffield, Cartwright Hall, Bradford, Towner Art Gallery, Eastbourne, University Gallery, Southampton
 - Exhibition of Concrete Poetry, University of Kent Canterbury
 - Fifth British International Print Biennale, Bradford
 - „Timbres et Tampons d’Artistes”, Cabinet des Estampes, Genewa
 - Galeria Cadaqués 2, Cadaqués, Hiszpania *
 - „Exposition Collective”, Palais Beaulieu, Lozanna
 - „Small-Press Festival”, Galerie Kontakt, Antwerpia Galerie Posada, Bruksela
 - „Tanger Ltd.”, Le Chantier Spéculaire, Galerie Bastido Navazo, Paryż
 - „Venice Tools Project”, Ecart Group, Biennale, Wenecja
 - „Thearana”, Zurych
 - Galleria La Nuova Sfera, Mediolan *

1977

- Galleria Magenta, Brescia
- III Vienna Graphic Biennale, Wiener Secession, Wiedeń
- „Mixed Print Show”, Jordan Gallery, Londyn
- „Graphica Internazionale”, La Nuova Sfera, Mediolan
- Jordan Gallery, Londyn *
- Galleria Comunità d'Arte S. Carlo, Mediolan
- „Le Colossal Mensonge”, Iconographie électro-acoustique, VIIIème Festival International de Musique Expérimentale, Bourges
- „Stamps in Praxis”, Galerie Kontakt, Antwerpen
- Galerie Dédale, Genewa *

1978

- Stempelplaats, Amsterdam
- III Vienna Graphic Biennale, Neue Gallery der Stadt, Linz
- „Le Corps Minoritaire”, Namur
- Posthumus/Stempelplaats, Amsterdam *
- Rubberstamp exposition, Universidade de Pernambuco (Brazylia)
- „Art 9'78” Art Fair, Bazylea
- Stampdesigns, RUBBER, Stempelplaats, Amsterdam; Nijmegen
- „Les Vitrines”, Galerie Gaetan, Genewa *
- „Prints from Coriander Studio”, Curwen Gallery, Londyn
- „Voyages”, Terra Incognita, Genewa *

1979

- „Artista”, Librairie-galerie Artalect, Paryż
- „Exposition-Retrospective Poésie Sonore et Visuelle”, Bibliothèque Municipale et Musée Cujas; Bourges
- „Rubberstamp Art Internationale Stempelkunst”, A propos, Lucerna
- „T-shirt”, A Propos, Lucerna
- „Rubber Stamp Books”, Egmont Hojsbolen Hou, (Dania)
- Galerie Bedou, Gourdon (Francja)
- „Festa de la Letra”, Galleries Ciento, Eude, Joan Prats, Sala Gaspar, Barcelona
- „The Open and Closed Book”, Contemporary Book Arts, Victoria and Albert Museum, Londyn

- Galerie Jean-Jacques Berger, Berno *

1980

- Galerie-Librairie l'Ollave, Lyon
 - „The Part and the Whole”, Mail Art-Book Project, Stempelplaats, Amsterdam
 - Centre de Documentacio d'Art Actual, Barcelona
 - The Spirit of London, Royal Festival Hall, Londyn
- 1981
- „Yellow”, Kunstcentrum, Arnhem
 - 4th International Art Biennial, Medellin (Kolumbia)
 - International Exhibition (Games and Toys), Figueres (Hiszpania)
 - Centro Comunicazioni Visive, Neapol
 - Hampstead Arts Council, Exhibition 1981, Camden Arts Centre, Londyn
 - „Artists Books”, Metronom, Barcelona
 - „Art and the Sea”, Southampton City Art Gallery, Southampton
 - The Artmobile Show, Miami

1982

- „Art and the Sea”, I. C. A., Londyn
- „Coriander at Thumb”, Thumb Gallery, Londyn

1983

- „The Magic Show”, Santa Barbara
 - „Editions Ottezec” (3 Portfolios of photographs by Lagarde, C. de Charmoy, Themerson) The Photographers' Gallery, Londyn
- 1985
- Cozette de Charmoy, Exposition retrospective 1961-1985, Le Manoir de la Ville de Martigny (Szwajcaria) *

Gwiazdką oznaczone są wystawy indywidualne.

Strona z książki The True Life of Sweeney Todd, Prawdziwe życie Sweeney Todda, 1973, nr kat. 121

Spis prac

- 1–31. The Colossal Lie, Le Colossal Mensonge, Kolosalne kłamstwo, 1974
31 plansz, 31 kart tekstów w jęz. franc., H. Chopin – wstęp w jęz. franc. i ang.
wyd. Revue OU nr 4
serigrafia, 38,3×28,2
- 32–36. Reliquaires 5 Reliquaries, Relikwiarze, 1976
portfolio 5 plansz, str. tytułowa
wyd. Ottezec
serigrafia, 38,3×28,2
- 37–59. Boy on the Beach: Colours of the Sea, Chłopiec na plaży: barwy morza, 1980
23 plansze, akryl, foto-collage, 45,7×31,8

Z cyklu Relikwiarze

60. Reliquaire d'une Boîte à Viande (Charcuterie), Relikwiarz puszek z mięsem (garmazeria), 1975–1976
akwarela, tusz, ołówek, collage, 74×58,7
61. Reliquaire d'un Monologue, Relikwiarz monologu, 1976
olej, tusz, 74×58,7
62. Reliquaire de six faux poètes, un vrai, et de la diphtérie, Relikwiarz sześciu poetów fałszywych, jednego prawdziwego oraz dyfterytu, 1976,
akwarela, ołówek, tusz, collage, 74×58,7
63. Reliquaire Oculaire No 4 (with 4 methods of immobilizing whole-thickness corneal homografts), Relikwiarz oczny nr 4 (z 4 metodami unieruchomienia homografów rogówkowych pełnej grubości), 1976
ołówek, akwarela, tusz, grafit, collage, 74×58,7
64. Reliquaire d'un Reliquaire (demi-reconstruction), Relikwiarz-relikwiarza (połowiczna rekonstrukcja), 1976
tuszu, grafit, ołówek, 74×58,7
65. Reliquaire d'une Catastrophe, Relikwiarz katastrofy, 1976
tuszu, grafit, ołówek, collage, 74×58,7
66. Reliquaire: Every Sunday in Summer, Relikwiarz: w każdą letnią niedzielę, 1977
olej, tusz, akwarela, foto-collage, 74×58,7

Z cyklu Wieże

67. La Tour des Ingénieurs, Wieża inżynierów, 1976
collage, tusz, 74×58,7
68. La Tour Payée, Wieża opłacona, 1977
tuszu, 74×58,7
69. La Tour Alphabétique, Wieża alfabetyczna, 1977
tusze, 74×58,7

Prace różne

70. Plakat wystawy, 1968
Robertson Galleries, Ottawa
71. Flight into Egypt, Ucieczka do Egiptu, 1968
collage, fotografia, 39,5×35,5
72. Serigrafia, 1970
edycja Revue OU, 38/39
50×50
73. Serigrafia, 1970
edycja Revue OU, 40/41
50×50
74. The Smooth Taste of Success, Łagodny smak sukcesu, 1970
foto-collage, 60×45
75. Eskimo Poster, Plakat konkursu sztuki eskimoskiej, 1970
foto-collage, 71×49,8
76. Le Photograph, Fot oraf, 1970
foto-collage, 21,7×28,1
77. Tracks, Ślady, 1970
tuszu, collage, 42×35,3
78. Le Voyage, le Menace, Podróż, zagrożenie, 1972
collage, 29×22,1
79. L'après-midi, le malade, Popołudnie, chory, 1973
collage, fotografia, 49,5×37
80. Le Grand Voyage, Wielka podróż, 1973
collage, fotografia, 50,7×40,5
81. The First Captured Mitrailieuse, Pierwszy zdobyty karabin maszynowy, 1973
collage, fotografia, 49×35,3
82. The True Life of Sweeney Todd, Prawdziwe życie Sweeney Todda, 1973
4 sygn. odbitki próbne z książki, wyd. Gaberbocchus Press, 64×45
83. PAN, 1973
collage, tusz, 34,8×28,1
84. Nose, Nos, 1974 (odb. 1976)
linoryt, 50,2×33
85. S. T. alias Bertolli se souvient de Baudelaire, S. T. alias Bertolli pamięta Baudelaire'a, 1975
serigrafia, 76×56
86. S. T. alias Bertolli présente: Cadeau à Rimbaud, S. T. alias Bertolli przedstawia: podarunek dla Rimbauta, 1975
serigrafia, 76,3×56
87. Talicotius, 1975
plakat wystawy, Galerie Dédale, Genewa
88. La Gioconde Chimique, Gioconda chemiczna, 1975
collage, 23×28
89. La batteuse, Młockarnia, 1975
collage, 14,8×20,3
90. Si non livrable, renvoyez au ministère des approvisionnements et services – it all depends what you mean, W razie niemożności doręczenia, proszę odesłać do ministerstwa zaopatrzenia i usług, wszystko zależy od tego, co macie na myśli, 1975
tuszu, collage, 21,7×25,2
91. La Tour monumentale, Wieża monumentalna, 1976
offset, 69,5×49
92. BACAB, 1976
collage, tusz, 35×28
93. Traforo del Monte Bianco, sous le mont-blanc, The night We Went to Meet Guido, Tunel pod Mont-Blanc, pod mont-blanc (noc, kiedy wyszliśmy na spotkanie Guido), 1976
collage, 35×28
94. VII Bourges Festival, 1977
plakat festiwalu muzyki eksperymentalnej
95. Photographs of Sculptures, Fotografie rzeźb, 1982
1 str. tekstu z portfolio fotografii, wyd. Ottezec
96. Max Ernst Memorial, Pomnik Maxa Ernsta, 1982
fot. barwna z powyższego portfolio
20×24
97. Memory of Giorgio de Chirico, Pamięci Giorgia de Chirico, 1982
fot. barwna z powyższego portfolio 20×24
98. Balloons, Balony, 1983
serigrafia, 80,4×64
99. Cuzco chaman, Szaman Cuzco, 1985
plakat wystawy retrospektywnej, Le Manoir de la ville de Marigny

Z cyklu Szamani

100. Tête de chaman (I), Głowa szamana, 1984
olej, monotypia, 12×9
101. Tête de chaman (I), Głowa szamana, 1984
kserokopia barwna, 12×9
102. Tête de chaman (II), Głowa szamana, 1984
olej, monotypia, 12×9

Druki próbne, karty, multi
9 fotografii z cyklu Crucif
fotografie i odbitki próbne
Nos (w przygotowaniu).

G 397/99

103. Tête de chaman (III), Głowa szamana, 1984
olej, monotypia, 10×7
104. Tête de chaman (IV), Głowa szamana, 1985
olej, monotypia, 12×9
105. Tête, Głowa, 1985
olej, monotypia, 12×9
106. Chaman (I), Szaman, 1985
olej, monotypia, 9×12
107. Chaman (II), 1986
olej, 25,5×17,8
108. Chaman (III), Szaman, 1986
tusz, 31×23
109. Chaman (IV), Szaman, 1986
tusz, 26×36
110. Chaman ailé (I), Uskrzydłony szaman, 1986
olej, monotypia, 20,4×15
111. Chaman ailé (II), Uskrzydłony szaman, 1986
tusz, 20,5×29,8
112. Chaman ailé (III), Uskrzydłony szaman, 1986
olej, 29×21
113. Chaman ailé (IV), Uskrzydłony szaman, 1986
olej, 29×21
114. Chaman ailé (V), Uskrzydłony szaman, 1986
olej, 29×21
115. Chaman ailé (VI), Uskrzydłony szaman, 1986
olej, 34,5×25,4
116. La grand chaman, Wielki szaman, 1986
tusz, 41×31
117. Chaman-oiseau dans une forêt de bouleaux, Szaman-ptak
w brzoźowym lesie, 1986
olej, 76,3×56,7

Z książki Voyages. Podróże, 1978, nr kat. 126

Druki, książki artystyczne

118. Patrada (1), wyd. Ottezec, 1972
nakł. 1–5 z rysunkiem i linorytem
nakł. 6–25 z rysunkiem i linorytem (na wyst. nr 23)
119. Patrada (2), wyd. Ottezec, 1975
nakł. I–XX z rysunkiem (na wyst. nr VI)
nakł. zwykły 1–90
120. The True Life of Sweeney Todd. Prawdziwe życie Sweeney
Todda, wyd. brytyjskie, Gaberbocchus, London 1973
nakł. zwykły
121. The True Life of Sweeney Todd, wyd. Gaberbocchus 1973
nakł. 1–200, z ręcznie kolorowanymi odbitkami graficznymi
(na wyst. nr 120)
122. Poste Vaticane, Poczta Watykańska, wyd. Ottezec i Terra
Incognita, Genève/Paris 1976
nakład limitowany (wyczerpany)
nakład zwykły (na wyst.)
123. The Colossal Lie, Le Colossal Mensonge, Kolosalne kłamstwo,
wyd. czasopisma OU, nr 4, 1974
nakł. offsetowy zwykły 500 (na wyst. nr 493)
124. Neuf poèmes payés, Dziewięć poematów opłaconych,
wyd. Ottezec i Ecart Publications, 1975
nakł. I–IX, nakł. 1–80 (na wyst. nr 50)
125. Voyages, Podróże, wyd. Terra Incognita, 1978
(na wyst. wersja kserograficzna)
126. Voyages, wyd. Terra Incognita, 1978
nakł. I–X, nakł. 1–110 (na wyst. nr 52)
127. Communiqué de la C. E. E., Komunikat przedsiębiorstwa
CEE, tekst przeznaczony do Tanger LTD., Paris 1976
128. Colours of Cadaqués, Barwy Cadaqués, Port Lligat Portfolio
Five, wyd. Galeria Cadaqués, Cadaqués, 1977
portfolio ręcznie malowanych kart pocztowych, sygn.
edycja 1–44 (na wystawie egz. hors tirage)
129. Jambes, Nogi, wyd. Images Nuit Blanche, Montpellier,
1979, portfolio 5 fotografii, tekst D. Bedou, okł. proj. autorki
edycja I–V, edycja 1–30 (na wyst. nr 27)
130. Dix Doigts – Plusieurs Mains, Dziesięć palców – wiele rąk
tekst ilustrowany, 1981 (w:) Ressac nr 2, 1981
131. Dernière Edition, Ostatnie wydanie, wyd. Ottezec, 1986
31 fotomontaży z prasy
edycja 50 (na wyst. nr 36)
132. Olé les Yeux (Olé, olé, jeux games olé), Olé, oczy (Olé, olé,
gry olé), wyd. Ottezec, 1987
poemat i 12 ilustracji
nakł. I–XX, nakł. 21–100 (na wyst.)
133. Further Adventures of Sweeney Todd alias Bertolli, Dalsze
przygody Sweeney Todda alias Bertolli, (w:) New York
Literary Forum: Melodrama, New York 1980, red. (gościnnie)
D. Gerould.

1. Na okładce: Collage z serii Final Notice (Anti-Vesicant Reliquary Box), Ostateczna
notatka, (Pudełko-relikwiarz antypryszczowy), collage, rysunek, 1976 (poza
wystawą)

Uwaga: Wszystkie prace na papierze